

Treur!

Filosofische en sociaal-wetenschappelijke
perspectieven op rouw en depressie

Redactie: Michi Almer en Wouter Kusters

Met bijdragen van: Julie Boonekamp, Elske Bos,
Maarten van Buuren, Awee Prins, Matthew Ratcliffe
en Jette Westerbeek

PSYCHIATRIE | FILOSOFIE

Inhoud

Inleiding	7
Een fenomenologische benadering van rouw en depressie MATTHEW RATCLIFFE	9
Klachten en krachten: diversiteit en dynamiek achter psychiatrische diagnoses ELSKE BOS	18
Depressie als zijns-storing MAARTEN VAN BUUREN	27
Depressie als vlucht voor het appèl van de Ander JULIE BOONEKAMP	35
Zelfpresentaties van met somberheid worstelende mensen JETTE WESTERBEEK	45
‘Good Mourning!’ Over de mogelijkheid en onmogelijkheid van rouw AWEE PRINS	57
Over de auteurs	71

Inleiding

Op het symposium *Treur!*, georganiseerd door Stichting Psychiatrie en Filosofie, spraken op 23 september 2016 zes experts van de sombere gemoedstoestand over wat in de ggz domweg ‘depressie’ genoemd wordt. Vier filosofen, een sociologe en een letterkundige maakten duidelijk dat die term en het bijbehorende cluster symptomen hopeloos tekortschieten als het erom gaat iets te begrijpen van de ervaringen van mensen die met ernstige somberheid kampen.

Matthew Ratcliffe, hoogleraar theoretische filosofie aan de Universiteit van Wenen, raakte tijdens het schrijven van een boek met de titel *Experiences of Depression: A Study in Phenomenology* (Oxford University Press, 2015) geïnteresseerd in ervaringen van rouw. In zijn lezing geeft hij een helder beeld van hoe fenomenologisch onderzoek inzicht geeft in verschillende vormen van treurnis en verdriet. Hij bespreekt met name de verschillen tussen ervaringen van rouw en van depressie.

De tweede spreker, **Elske Bos**, werkzaam als postdoc onderzoekster bij het Interdisciplinair Centrum Psychopathologie en Emotieregulatie in het Universitair Medisch Centrum Groningen, is filosofe en biologe. Zij gaat eveneens in op de relatie tussen rouw en depressie en merkt op dat er naast de dood van een naaste nog veel andere ervaringen van verlies zijn die iemand ernstig uit het lood kunnen slaan. Psychische klachten zijn veel diverser en dynamischer dan de DSM doet vermoeden en het wordt tijd dat diagnostiek en behandeling daar rekening mee houden.

Maarten van Buuren, hoogleraar Franse taal- en letterkunde aan de Universiteit Utrecht, kent aanhoudende sombere gemoedstoestanden uit eigen ervaring en schreef hierover *Kikker gaat fietsen*. Hij spreekt over de moeite die het hem kostte om de diagnose ‘depressie’ te accepteren en over de troost die de biologische verklaring en de leedverzachtende pillen hem uiteindelijk boden. Deze biologische zienswijze combineert hij met de uit de fenomenologie afkomstige notie van betrokkenheid op de wereld die verstoord raakt. Het leed van de depressie schuilt in deze zijnsstoornis.

Ook filosofe **Julie Boonekamp** van Stichting Perceval spreekt vanuit eigen ervaringen. Zij laat aan de hand van de filosofie van Emmanuel Levinas zien hoe de grondstructuur van de relatie tussen Ik en de Ander verstoord kan raken en welke gevolgen dat heeft voor concrete ervaringen. Haar lezing is een fraai

voorbeeld van hoe ogenschijnlijk abstracte filosofische noties inzicht kunnen geven in wat ten grondslag ligt aan ervaringen van depressie en herstel.

Jette Westerbeek is sociologe en letterkundige en werkt bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. Het thema van haar lezing is de manier waarop mensen zichzelf presenteren wanneer zij hulp zoeken voor hun sombere gemoed. Zij onderzocht verslagen van indicatiegesprekken uit patiëntendossiers van het Nederlands Psychoanalytisch Instituut en laat zien dat deze in de loop der jaren, onder meer door veranderingen in genderpatronen, behoorlijk zijn veranderd.

Als laatste spreker wist **Awee Prins**, als filosoof verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, de zaal wakker te schudden met zijn diagnose van ons huidige wereldbeeld: we leven in schamele tijden. Medicalisering, pathologisering en neurologisering van menselijk leed zijn volgens hem onderdeel van een visie die enkel problemen en oplossingen ziet en voorbijgaat aan de broosheid van ons bestaan. Hij raadt de psychiatrie aan zich te bevrijden uit het biomedische denken en zich te bezinnen op een filosofische grondslag die recht doet aan onze existentie.

Wij danken alle sprekers voor hun toestemming en medewerking en presenteren met gepaste trots hun bijdragen in deze publicatie.

De boekuitgave is in opdracht van Stichting Psychiatrie en Filosofie verzorgd door Michi Almer, Sanne van Driel en Hansje Galesloot, redacteuren van het digitaal magazine Deviant (www.tijdschriftdeviant.nl). Zij hebben de lezingen uitgewerkt en geredigeerd in overleg met de sprekers. Wouter Kusters van Stichting Psychiatrie en Filosofie begeleidde dit proces. De vormgeving van het boek was in handen van Nel Punt. De omslagillustratie is het schilderij 'Melancholie' van Edvard Munch (1894-1896) – een van de vele benamingen voor de sombere gemoedstoestand.

MICHI ALMER (Tijdschrift Deviant)

WOUTER KUSTERS (Stichting Psychiatrie en Filosofie)

Een fenomenologische benadering van rouw en depressie

MATTHEW RATCLIFFE

Mijn werk is grotendeels gebaseerd op de fenomenologie, preciezer geformuleerd op de filosofische studie van de structuur van ervaring. Deze benadering heb ik regelmatig toegepast op het gebied van psychiatrische aandoeningen om te begrijpen welke ervaringen horen bij de verschillende psychiatrische diagnoses. In mijn laatste boek *The Experiences of Depression. A Study in Phenomenology* formuleer ik kritiek op de diagnostische criteria die gebruikt worden in de DSM en de ICD, omdat zij een ontoereikend beeld van de aard van depressie geven. Ik baseer me daarbij op een gedetailleerde analyse van de verschillende soorten ervaring die horen bij de diagnose van een ernstige depressie of een ernstige depressieve stoornis. De meeste van die ervaringen kun je zien als een fundamentele transformatie van hoe iemand in de wereld staat, hoe iemand de werkelijkheid ervaart en waar iemand zich bij voelt horen (*sense of belonging*). En ik heb belangrijke kwalitatieve kenmerken van die ervaringen gevonden, waar de diagnostische instrumenten over het algemeen ongevoelig voor zijn.

Rouw of depressie: weinig onderzoek, veel discussie

Terwijl ik me verdiepte in de ervaringen van depressie, raakte ik ook geïnteresseerd in rouw en in het onderscheid tussen ervaringen van depressie en van rouw.

Ik ontdekte dat er maar weinig filosofische studies over rouw zijn, en voor zover ze er al zijn, zijn ze meestal minimaal en oppervlakkig. Ook interdisciplinair emotieonderzoek houdt zich nauwelijks bezig met rouw. Het meeste wat je vindt zijn zelfhulpboeken.

Terwijl rouw een van de meest diepe, uitdagende, verstorende en schrijnende ervaringen is die we in ons leven meemaken en ervaringen van rouw fundamentele filosofische vragen opwerpen, is het een onderwerp dat door filosofen, en ook door andere wetenschappers, verwaarloosd is. Daarom ben ik nu bezig een interdisciplinair onderzoeksproject over rouw op te zetten, waarin de ervaring van rouw vanuit verschillende perspectieven wordt bekeken.

Vandaag zal ik me concentreren op het klinische perspectief en zal ik met jullie het verschil tussen ervaringen van depressie en ervaringen van rouw bespreken. Daarbij kan ik in dit tijdsbestek niet veel meer doen dan een aantal belangrijke verschillen aangeven en de richting aangeven van waar dit onderzoek heen zou kunnen gaan. Op die manier hoop ik duidelijk te maken hoe